

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת קדשים ויום השואה, תשס"ח
מספר 754

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מרד מזוין ומלחמת ההישרדות*

מלחמת ההישרדות היום-יומית בגטאות ובמחנות הייתה מאבק עיקש באויב האכזר המבקש להרעיב את היהודים, להתעלל בהם ולנצלם עד מוות. אין ספק שיש לראות במאבקה של האם היהודייה לקיים את משפחתה, למצוא מזון לילדיה ולשמרם מפני המבקשים את רעתם, מרד נגד רצונם ומעשיהם של הצוררים להביא למותם של היהודים. מרד כזה עולה לעתים בגבורתו על מרד מזוין, שכן הוא דורש תעצומות נפש, התמדה ואחריות. ביטוי לכך נתנה פרדקה מזיא,¹ חברת קיבוץ העוגן, שהייתה קשרית בגטו סוסנוביץ שבדרום-מערב פולין:

הפכו אותנו לגיבורות, ואני לא בטוחה שזה מגיע לנו. בשעה שאנחנו יצאנו מוכנות, מצוידות עם חיפוי וקשר, יצאו נשים מהגטו ככה סתם, בלי שום עזרה, לחפש לחם לילדים שלהן. אז למי היה יותר קשה? אני לא יודעת. כיום נדמה שהאמהות ההן, וכל המבוגרים שניסו לחיות בתוך הזוועה ולשמור על צלם אנוש – הם היו הגיבורים האמיתיים.

כיום יש לפרידה מזיא השגות על הדימוי שיצרו צעירי המחתרת:

עשינו עוול מסוים לציבור היהודי הגדול. בעצם אנחנו היינו אלה שהשתמשנו ראשונים במושג "כצאן לטבח". היינו מאוכזבים מכך שהמבוגרים לא הלכו אתנו. לא נאבקו כמונו. אפשר היה להבין אותנו: כשאתה צעיר ומישהו מכה אותך אתה מרים יד להכות בחזרה. זה טבעי, אבל בעצם לא הבנו את הצד שלהם, של ההורים, של האנשים בעלי המשפחות והאחריות היומיומית. הם לא יכלו להרשות לעצמם לעשות מה שעשינו אנחנו. הם חששו להרע את המצב, רצו לשמור על הקיים מתוך תקווה שהסוף יהיה טוב. אילו הייתה לי אז בתי – גם אני לא הייתי הולכת למשימות ההן, אבל את זה הבנתי רק אחרי שהייתה לי משפחה.

אני יודעת שאני אומרת דברים אפיקורסיים, אבל בסופו של דבר הרי גם המאבקים לא הועילו ולא כלום. זו הייתה פשוט עוד תגובה, אולי יותר קלה מבחינה מוסרית. הרבה יותר קשה לצעיר כזה ללכת עם הוריו למחנות, בידיעה שהוא לא יכול להניח להם ללכת לבד. זו הייתה גבורה גדולה כמו שלנו, אם לא יותר.²

למלחמה הזו פנים רבות: מלחמת הישרדות יום-יומית להישארות בחיים על אפם ועל חמתם של הצוררים; מרד מזוין ונקמה באויב האכזר; מרידה רוחנית נגד הסטרא אחרא והליכה אל העקדה מתוך קבלת הדין ומתוך עליונות של קדושה "כדרך שבן מלך מסתכל על אוכלי אדם מן הגזע הארור והמסואב שבאנושות".³

* מאמר זה הוא המשך למאמרי שפורסם בדף שבועי לפרשת שמיני ויום השואה, תשס"ד (מס' 544).

¹ פרידה (פרדקה) מזיא נולדה בפולין והייתה חברה פעילה בקן של תנועת "הנוער הציוני" בסוסנוביץ, בחבל זגלמביה. כחברת המחתרת פעלה במלחמה במיוחד להשגת תעודות מזויפות ומקומות עבודה לבעלי התעודות בעיקר בגרמניה ובאוסטריה, והבריחה נשק וביצעה שליחויות מסוכנות. לאחר חיסול הגטו ב-1943 הצליחה עם כמה חברים להימלט מבית הסוהר להונגריה, ומשם עלתה ארצה בשנת 1944.

² מעריב, סוף שבוע, 24.4.87.

³ הרב נח ברזובסקי, **קונטרס ההרוגה עליך**, אסופת מאמרים על השמדת יהדות אירופה בשנות השואה ת"ש-תש"ה וענייני גלות וגאולה (נלקט מספרי 'נתיבות שלום' לכ"ק מרן אדמו"ר מסלונים שליט"א), ירושלים תשמ"ח, עמ' 23-24. על גבורה כזאת לעת מוות העיד המהנדס הגרמני הרמן פרידריך גרבה על אישה זקנה ששערה לכן כשג, שאחזה ליד בור ההריגה תינוק בן שנה בזרועותיה ושרה לו שיר ערש ודגדה עד שצחק מתוך הנאה. ראו: "גוטפרשטיין, קידוש השם במהלך

דרכי המלחמה השונות בצוררים, איש איש על פי תפיסתו ויכולתו, כולן הן מרד ומאבק ברוע וברשעה של הנאצים ושותפיהם, ולפיכך יש לקבלן, להעריכן ולשבחן, כדברי הרב יהושע משה אהרונסון: רובו של העם היהודי, הנמצא בין חומות הגטו, במעמקי שאול של עיניים אכזריים, במחנות העבודה והמוות, היה דרוך ברוחו ללחימה והתנגדות. ברם, בצורות שונות התבטאה התנגדותם, אצל כל אחד ואחד לפי מהותו וטבעו הוא. היו כאלה שיצאו בפועל על מנת להרוג, להיהרג ולנקום דם ישראל השפוף לעיניהם, ויש שרצו לקיים 'הבא להורגך השכם להורגו', או 'תמות נפשי עם פלשתים'. היו כאלה, שקיום הזולת לא הרשה להם ללכת בדרך זו של נקמה שסופה אבדון, ובחרו בהתנגדות אחרת, שאמנם אין בה משום נקמת דם, אבל יש בה אומץ רוח על ידי שמירת התורה והמצוות גם במקום סכנה; בשמירה על חיים מוסריים ועל צלם האלוקים שבאדם הישראלי; בלחימה על טוהר המידות והמעשים, למרות גירוי וליכוי יצרים והשפלת כבוד האדם. הייתה זו מלחמת חיים תכופה ותדירה. הם הביאו על ידי כך לידי ביטוי הגבורה הישראלית העילאית, כשם שהדגישו אחרים, גיבורי המעשה, התנגדותם והביאו אותה לידי גילוי במעשה המרד לנקום נקם בשונאיהם על דמם השפוף.⁴

גיבורי המרד בגטאות – נקמו דם ישראל השפוף. גיבורי הרוח – היוו מופת עילאי לחוסן העם ושגב נצחו. הצד השווה שבכולם היא המרדנות. עמנו סמל נצחי של מרדנות נגד כפירה, עבודת אלילים. ועצם קיומנו בעולם מהווה התקוממות נגד פשעי עמים רבים שהסתתרו או שעמדו מרחוק ושתקו בשעה שאויבנו עמדו עלינו לכלותינו, יהודי הגטאות והמחנות לא נכנעו לעולם לגזירות הגרמנים.⁵ התפיסה הכורכת את ההתקוממות בכוח הנשק עם הגבורה הרוחנית מתבטאת אף אצל חסידי חב"ד. באיגרת שכתב בקיץ תש"ם האדמו"ר מלובאוויטש, הרב מנחם-מנדל שניאורסון, לחברת הכנסת חייקה גרוסמן, הוא ציין כמה דרכים של 'גבורה אלטרנטיבית', אך בד בבד רומם גם את התנהגותם של מורדי הגטאות וראה בהתקוממות המזוינת ובהתנגדות הרוחנית שתי דרכים שנבעו מרצונו של היהודי לשמור על נפשו וליטול את גורלו בידו, ועל ידי זה לקרב את הגאולה.⁶

שתי דרכי המאבק – גבורה רוחנית סבילה ופגיעה פיזית באויב, מתבטאות בשתי הדוגמאות שלהלן:

א. "בעיר ואם בישראל, קלם שבליטא, כבר עמדו יהודי העיירה ליד הבורות שנאלצו לחפור לעצמם, מוכנים ומזומנים להיהרג על קידוש השם. המרא דאתרא, הרב דניאל, ביקש ממלאך המוות, המפקד הגרמני שניצח על עבודת רצח זו, שירשה לו להיפרד מעדתו. הנאצי הסכים לבקשה זו בתנאי שהרב לא יאריך יתר על המידה בדרשתו האחרונה. הרב ניצל את הרגעים האחרונים שניתנו לו על פי נס כדי לעורר את בני עדתו לקיים קידוש השם כדת וכדין. הוא דיבר בנחת ובשלווה כאילו היה דורש בבית הכנסת שלו ביום שבת רגיל בענייני דיומא. אבל כשארכה דרשת הרב, הפסיק אותו הרוצח וצעק עליו שיסיים כדי שיוכל להתחיל ביריות. בלי התרגשות ניכרת סיים הרב את דבריו בזה הלשון: 'יהודים יקרים! אכן הגיע הרגע שאנחנו מוכרחים לקיים מצוות קידוש השם שעליה דיברנו, לקיים אותה למעשה! אני מבקש מאתכם רק דבר אחד, אל תהיו מבולבלים, קבלו בשקט וכראוי גזר הדין הזה!'. ולגרמני המפקד האיום אמר בפנותו אליו: 'אני גמרתי, אתה יכול להתחיל!'"

ב. במעמד קידוש השם ליד קבר האחים של יהודי קידאן, כבר היו היהודים שרויים בתוך הבור שלהם, מוכנים למסור את נפשם על קידוש השם. והנה פתאום קפץ מתוך הבור קצב יהודי, סחב אתו את המפקד הגרמני ונשך לו את הגרוגרת עד שיצאה נשמתו הבזויה.

כששאלו את הרב שפירא, רבה האחרון של קובנה, איזה משני המקרים האלה לדעתו עדיף ומשובח, ענה הרב ואמר: אין עדיפות למקרה אחד על האחר. אין ספק שלרבה של קלם, הרב דניאל, התאימה הפרידה מעדתו מתוך דברי התעוררות על חשיבות מצוות קידוש השם, אבל אותו יהודי, האי גברא, שנשך את גרוגרת הגרמני, קיים גם הוא מצוות קידוש השם לכל פרטיה ודקדוקיה, לכל כוונותיה וזכויותיה, כיוון שהיה בזה "קום

הדורות ובתקופת השואה", בתוך: **העמידה היהודית בתקופת השואה**, דיונים בכינוס חוקרי השואה, יד ושם, ירושלים תש"ל, עמ' 377.

⁴ הרב יהושע משה אהרונסון, **ישועת משה**, מבוא לספר הגאולה לרבנו משה בן נחמן הרמב"ן, ירושלים תשי"ט.

⁵ הרב יהושע משה אהרונסון, **עלי מרורות**, בני ברק תשנ"ו, עמ' 280.

⁶ הרב מ"מ שניאורסון, **ליקוטי שיחות**, כרך כא (תש"מ), עמ' 397-399. מגמה דומה בקרב יהודי ארצות הברית ניכרת בדבריו של מ' שרר, שפיאר את גבורתם של אלה שבחרו במרי רוחני, אך גם כיבד את אלה שבחרו במרד פיסי (ראו: M. Sherer, "Shall We Tell Our Children", *The Jewish Observer*, January 1964, p. 10). ראו בהרחבה על תגובות למרד בעולם החרדי: יהודית תידור-באומל, "תגובות למרד בעולם החרדי", **לחימה יהודית בשואה**, דפים לחקר תקופת השואה, מאסף יב (תשנ"ה), עמ' 289-308.

ועשה" בפועל ממש. מובטחני, הוסיף הרב שפירא, שגם הרב דניאל היה יכול לעשות בשעת הדחק מעשה קצב זה.⁷

הרב ד"ר יחזקאל שרגא ליכטנשטיין
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁷ צבי א' בראון ודב לויץ, תולדותיה של מחתרת: הארגון הלוחם של יהודי קובנא במלחמת העולם השנייה, יד ושם, ירושלים תשכ"ב, עמ' 52, הערה 77. ראו עוד: י' גוטפרשטיין, שם (ראו הערה 3), עמ' 376.